

HET CHRISTENDOM IS NIET VERANTWOORDELIJK VOOR DE KLIMAATCRISIS.

Marc Enckels

Is het ons modern wereldbeeld dat verantwoordelijk is voor de huidige klimaatcrisis en is dit wereldbeeld schatplichtig aan het christendom? Het loont de moeite hierover te reflecteren.

Ons hedendaags wereldbeeld zou eerder wetenschappelijk zijn en betekenen dat de industriële revolutie en de sterke opkomst van wetenschap en technologie het denken van de mens danig heeft beïnvloed. Dit doet vermoeden dat het denken van de mens wordt bepaald door de evolutie van maatschappelijke processen. Een andere visie zou kunnen zijn dat een bepaalde karakteristieke denkwijze het menselijke handelen in één bepaalde richting heeft geduwd.

Met dit laatste zou Etienne Vermeersch het zeker niet eens zijn. Hij geeft de voorkeur aan de socio-economische benadering die ervan uitgaat dat de ontwikkeling van de structuur waarbinnen wetenschap en techniek erin zijn geslaagd een grote invloed uit te oefenen op de natuur, niet op een geplande manier is tot stand gekomen. Deze huidige structuur wordt door Vermeersch het WTK-bestel genoemd, waarbij hij, naast de ontwikkeling van wetenschap en techniek, ook nog het kapitalisme als noodzakelijke voorwaarde vermeldt. Het is alleen door de organisatie van een kapitalistische economie dat een ongebreidelde en wereldwijde expansie van wetenschap en techniek mogelijk werd. En laat ons niet vergeten dat ook de explosieve groei van de wereldbevolking heeft bijgedragen tot een sterke stijging van de industriële productie.

In tegenstelling tot Vermeersch kiest Lynn White voor een ‘idealistische’ verklaring van de huidige klimaatcrisis. In zijn artikel van 1967 *The Historical Roots of Our Ecological Crisis* legt hij de verantwoordelijkheid bij de christelijke arrogantie tegenover de natuur, aangezien God de mens heeft aangesteld tot meester over de wereld. Het artikel van White is interessant. Het bevat veel weetjes over de evolutie van wetenschap en techniek. De opsomming van deze feiten, waarvan ik aanneem dat ze juist zijn, gelden als voorbereiding op zijn conclusie dat deze verwezenlijkingen in harmonie lijken te zijn met bredere intellectuele patronen. Hij vervolgt zijn besluit door te stellen dat wat mensen doen met ecologie afhankelijk is van hoe zij zichzelf zien in relatie tot de dingen rondom hun. Menselijke ecologie is geconditioneerd door een geloof over onze natuur en onze bestemming, dus door religie.

Het klinkt aannemelijk, maar het blijft speculatief omdat op geen enkele

manier een oorzakelijk verband kan worden aangetoond. Het is wel ontgensprekelijk dat de industriële revolutie is gestart in het Westen en dat het christendom op dat ogenblik en gedurende de eeuwen daarvoor de dominante religie van het Westen was. Maar het is precies tijdens het verloop van de industriële revolutie dat het christendom aan invloed heeft ingeboet en ik ga ervan uit dat elke eminente historicus in staat zou zijn om feitenmateriaal naar voor te brengen dat erop zou wijzen hoe het christendom de ontwikkeling van wetenschap en technologie heeft tegengewerkt in plaats van vooruitgeholpen en op welke manier het eigenlijk de verlichting is die de basis heeft gelegd van de industriële revolutie. White zou hierop antwoorden dat dit irrelevant is. De westerse mens is zo doordrongen van christelijke axioma's dat hij dat zelf niet beseft.

Ach, de mens heeft de natuur altijd naar zijn hand gezet, reeds lang voor het christendom is ontstaan. Is dat niet eigen aan de evolutie? Alle levende wezens zijn er omdat zij zich ooit het best hebben kunnen aanpassen aan hun omgeving en niet alleen dat: er zijn er ook die erin zijn geslaagd om de omgeving aan te passen aan hun eigen behoeften, met de mens op kop uiteraard. Eerst heeft de mens gedurende meer dan 200.000 jaar in harmonie geleefd met de natuur en in kleine groepen. Dat is onze genetische basis. Hiervan zijn we vervreemd geraakt door de landbouwrevolutie die zo'n twaalfduizend jaar geleden is begonnen. De bevolkingsexplosie die hiermee gepaard ging, zou de manier waarop we samenleefden radicaal veranderen. Onze natuurlijke sociale psychologie was niet uitgerust om te leven in grotere groepen. Er moesten dus culturele oplossingen komen om sociale onrust tegen te gaan. Die oplossingen zijn er gekomen in de vorm van sociale instellingen, die de interactie van mensen binnen die grote groepen in goede banen probeerden te leiden, onder meer door het opstellen van regels en het opleggen van straffen wanneer die regels werden overtreden. Het ontstaan van georganiseerde religies moet ook in deze context worden begrepen. Het geloof in morele goden bevorderde de samenwerking en verbinding binnen grote groepen mensen. Maar de echte drijfveren van de mens blijven zijn behoeften en zijn verwachtingen. Dit is te merken aan een ander belangrijk gevolg van het leven in grotere groepen, namelijk de toename in welvaart door innovatie. De mens is van nature een coöperatief wezen en, hoe groter de groep, hoe sneller innovatieprocessen verlopen. Zolang de mens leefde in kleine groepen van ± 150 individuen verliepen innovaties bijzonder traag, maar daar kwam snel verandering in toen grotere groepen werden gevormd. Het is dus de landbouwrevolutie die aan de basis ligt van alle daaropvolgende innovaties. Wij bouwen voort op de verwezenlijkingen van de vorige generaties. Dit proces van cumulatieve evolutie ligt aan de basis van alle spectaculaire innovaties die wij hebben gekend en is de echte dynamische kracht die de toekomst van de mens verder zal bepalen. Ook de evolutie van de sociale instellingen wordt bepaald door deze dynamische kracht. Zij moeten zich noodzakelijk en voortdurend aanpassen aan de onstuitbare evolutie van kennis. Voor religies is dit extra

moelijk daar zij het minst flexibel zijn. Ze gaan uit van een absoluut moreel gezag dat per definitie niet kan worden gewijzigd. Daarom moeten ze met de grootste moeite hun teksten voortdurend herinterpreteren om zich enigszins te kunnen aanpassen aan snel wijzigende maatschappelijke omstandigheden en hinken daardoor steeds achterop. De remmende invloed die ze daardoor ontwikkelen hoeft niet noodzakelijk negatief te zijn, maar ik wil hiermee zeggen dat, volgens mij, religies eerder een remmende dan een stuwende invloed hebben op maatschappelijke evoluties en dat het mij daarom niet logisch lijkt het christendom te zien als de motor van de industriële revolutie. Uiteraard heeft het christendom een invloed gehad op het menselijk gedrag in de westerse samenlevingen en ik neem graag aan dat veel andere religies een groter respect voor de natuur hebben dan het christendom, maar dat wil daarom nog niet zeggen dat zonder het christendom de industriële revolutie niet zou hebben plaatsgehad. De revolutie had vooral te maken met het samensmelten van wetenschap en technologie. Traditioneel was wetenschap eerder aristocratisch, speculatief en intellectueel. Technologie daarentegen was eerder voor de lagere klassen en was empirisch en pragmatisch. In de loop van de renaissance heeft zich langzaam een democratiserings- en rationaliseringsproces ingezet dat beide dichter bij mekaar heeft gebracht om ze tenslotte tijdens de periode van de verlichting helemaal te laten samenvloeien. Dit was de echte aanzet tot de industriële revolutie. De invloed van deze processen op de economie heeft geleid naar het kapitalisme en al deze veranderingen samen hebben het wereldbeeld van de mens veranderd en laten verschuiven van een religieus naar een wetenschappelijk wereldbeeld. Ons wereldbeeld wordt dus gevormd door maatschappelijke processen en niet andersom. Overigens kunnen we niet zomaar rekening houden met één bepaald wereldbeeld. Op dit ogenblik zullen er ook in het Westen nog steeds mensen zijn die een strikt religieus wereldbeeld hebben en aan de andere kant van het spectrum zullen er mensen zijn die zich een wereldbeeld hebben gevormd op basis van wetenschappelijke en/of filosofische inzichten waar slechts een heel beperkte groep mensen toegang toe hebben. Tussen deze twee uitersten kunnen zich vele mengvormen van wereldbeelden bevinden.

Dat de industriële productie zodanig toegenomen is dat zij heeft geleid tot een klimaatcrisis is iets dat wij nog maar recent hebben beseft. Hebben wij dat niet zien aankomen? Ik denk het niet. Overal ter wereld en gedurende duizenden jaren heeft de mens de natuur geweld aangedaan zonder dat dit op grote schaal problemen veroorzaakte. Maar nu heeft dit zo'n omvang aangenomen dat het catastrofale gevolgen zal hebben, niet zozeer voor de planeet, maar vooral voor de mens zelf en veel andere levensvormen. Ondanks de steeds sterkere roep voor drastische maatregelen laat de wereldwijde samenwerking in dit verband nog veel te wensen over. Het leven in grotere groepen sinds de landbouwrevolutie heeft evolutionair geleid tot de huidige natiestaten die, ondanks de grote samenwerking, toch ook in onderlinge competitie staan en zolang het nationale belang als prioritair wordt gezien, zullen noodzakelijke maatregelen op zich laten wachten.

Om de neuzen in dezelfde richting te krijgen moeten alle naties ter wereld de klimaatopwarming zien als een gemeenschappelijke vijand. Het cynische is dat de rampen die zich nu reeds voltrekken vooral landen treffen die nauwelijks macht hebben en het zal wachten zijn tot er zich catastrofes voordoen in landen die de macht wel hebben en van zo'n omvang zullen zijn dat men noodzakelijk alle middelen zal moeten inzetten om oplossingen uit te werken. Het zal per definitie te laat zijn en ondertussen zullen er vele miljoenen mensen zijn omgekomen. Noch het christendom, noch enige andere religie zal dit kunnen tegenhouden. Nochtans staan verschillende religies en andere levensbeschouwingen vandaag op de eerste rij om de klimaatacties te steunen en druk te zetten om sneller en grondiger maatregelen te nemen. Dat is ook nodig. Hoe meer mensen wereldwijd hun stem laten horen, hoe sneller de bereidheid er zal zijn om verdere stappen te zetten. Een filosofische cultuurkritiek die de confrontatie aangaat met de huidige ecologische problematiek vormt zich reeds gedurende tientallen jaren en zal leiden tot een nieuwe omgevingsfilosofie die onze relatie met de natuur grondig zal herdenken. We hebben behoefte aan het begrijpen van deze crisis en van de fouten die we hebben gemaakt. Een filosofie die eerder het leven dan de mens centraal zet zal correcties aanbrengen in ons wereldbeeld en ons misschien verhinderen om dezelfde fouten weer opnieuw te maken. De voortschrijdende innovaties zullen ons echter altijd een stap voorblijven. Dit hoeft niet te leiden tot nieuwe catastrofes, maar zal steeds nieuwe ethische vragen voortbrengen.

Ik ben dus van mening dat de westerse wereldbeelden niet verantwoordelijk zijn voor de huidige klimaatcrisis en slechts ten dele schatplichtig zijn aan het christendom. De echte verantwoordelijken voor de klimaatcrisis zijn een aantal genetische kenmerken van de mens die universeel zijn. Laat ik ze de 3 c's noemen: curiosity, cooperation, competition.

- De gerichtheid van organismen op hun omgeving heeft zich bij het ontstaan van het menselijk bewustzijn vertaald in nieuwsgierigheid.
- De eerste, nomadische groepen van mensen waren bijzonder egalitair en coöperatief. Dit unieke talent tot coöperatie van Homo Sapiens zou ook aan de basis liggen van onze grotere hersenen.
- Competitie tussen groepen ontstond oorspronkelijk door strijd voor schaarse middelen of voor territorium. Competitie tussen groepen versterkt de coöperatie binnen de groep.

Deze genetische kenmerken hebben wij nog steeds en zijn veel hardnekkiger en bestendiger dan gedrag dat voortkomt uit onze culturele evolutie. Ook vandaag liggen deze kenmerken aan de basis van de razendsnelle voortgang van onze innovaties, gedreven door een onverzadigbare nieuwsgierigheid, door wereldwijde samenwerking enerzijds en door competitie tussen bedrijven en staten anderzijds. Onze aangeboren morele intuïties waren gericht op samenwerking en rechtvaardigheid tussen de leden van de groep en niet op de

manier waarop wij moeten omgaan met de natuur. Nochtans denk ik dat, indien de westerse mens, die aan de basis lag van de industriële revolutie, had kunnen inzien dat de manier waarop de industrie zich aan het ontwikkelen was zou kunnen leiden tot een bedreiging voor de hele mensheid en voor andere levensvormen die voor de mens belangrijk zijn, hij het nooit zover had laten komen.

In de westerse maatschappij van toen nam het christendom een zeer belangrijke plaats in. Het christendom was erin geslaagd een grote politieke macht te verwerven en kon zo zijn overtuiging verspreiden over een heel groot gebied en ze in stand houden. Op die manier werden alle sociale instellingen sterk beïnvloed. Deze instellingen gaan als sociale systemen hun eigen dynamiek ontwikkelen maar het is niet omdat alle sociale en culturele instellingen doordrongen zijn van één bepaalde religie dat de axioma's van die religie zich nestelen in de genen van de individuen. Door de opkomst van andere levensbeschouwingen of ideologieën kunnen de christelijke axioma's zomaar weer verdwijnen. Er zijn vertegenwoordigers van het christendom die zich alle moeite getroosten om aan te tonen op welke manier alle verworvenheden van de westerse maatschappijen schatplichtig zijn aan het christendom. Ik wil het belang van het christendom niet onderschatten maar vind dat zij schromelijk overdrijven en niet schijnen te beseffen hoe groot de invloed in de andere richting is geweest. Onder invloed van wetenschappelijke kennis is de christelijke boodschap sterk gewijzigd. De ethiek van het christendom is lang niet meer dezelfde als die van een paar honderd jaar geleden. Ook nu weer: onder invloed van de klimaatcrisis is een ecotheologie ontstaan die de Bijbelse teksten herinterpreteert zodanig dat die mooi aansluiten bij alle hedendaagse theorieën die voorschrijven hoe we op een verantwoorde manier met de aarde moeten omgaan. Lynn White was zelf ook christen. Ondanks het feit dat hij de schuld van de ecologische crisis legde bij het christendom, vindt hij ook de oplossing binnen het christendom. Hij schuift namelijk de figuur van Franciscus van Assisi naar voor. Met behoorlijk wat zin voor overdrijving noemt hij Franciscus de grootste spirituele revolutionair uit de westerse geschiedenis en draagt hem meteen voor als patroonheilige van de ecologisten. Ik heb het vermoeden dat White ook behoorde tot die groep van christenen die in alles de hand zien van het christendom, zelfs indien dit niet helemaal positief is. Zijn artikel dateert van 1967. Dat was de beginperiode van de waarschuwingen in verband met de klimaatverandering. Op dat ogenblik waren de mogelijke catastrofale gevolgen nog niet zo bekend. Misschien zou White zijn artikel vandaag niet meer hebben overwogen.

Tenslotte: zullen wij er ooit in slagen het stuurloze handelen van de mens beter te beheersen? Wat de gevolgen van de verdere ontwikkeling van wetenschap en technologie betreft, zouden wij dan in staat moeten zijn beter te kunnen voorspellen. Dit lijkt bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk. Een andere oplossing zou kunnen zijn ons in staat te stellen om sneller te reageren. Hiervoor is in de eerste plaats een verbetering nodig van de wereldwijde samenwerking.

Dat zou erop neerkomen dat we onze natuurlijke neiging tot coöperatie kunnen laten winnen van onze natuurlijke neiging tot competitie. Dan ligt het voor de hand dat we de voornaamste oorzaken van competitie die leiden tot conflicten trachten uit de weg te ruimen. Een verbetering van onze relatie met de natuur is dan slechts één van de noodzakelijke acties. Er zal ook moeten worden gewerkt aan een wereldwijde bewustwording, met andere woorden een betere verspreiding van kennis. Het verminderen van ongelijkheid en het definitief laten verdwijnen van armoede zal ook hoog op de agenda moeten staan. Het wordt een lange lijst, maar in feite komt het hierop neer: de mens zal moeten trachten zijn eigen evolutie in handen te nemen door het controleren van de blinde processen van zijn biologische en culturele evolutie.